

HERNÁDY JUDIT

Koháry István kronogramjai

Koháry István magyar nyelven írt verseit a *Régi Magyar Költők Tára* XVII. századi sorozatának 16. kötetében adták ki.¹ A közel háromszáz oldalnyi versanyag túlnyomó része még a költő életében öt külön nyomtatványba rendezve jelent meg. E kötetek belső felépítése átgondolt szerkesztői tevékenységre enged következtetni. A kritikai kiadás olvasója azonban némi megrökönyödéssel szembesülhet a kiadványokban oly nagy kedvvel alkalmazott kronogramok szembetűnően következtetlen voltával, ha a jegyzetekben szereplő évszámfeloldásokat összeveti a szövegekben helyenként megjelenő referenciális utalásokkal.

A zavar a börtöntematikát megszólaltató kötet (*Sok ohaltás közben [...] szerzet Versei*, 1720) esetében válik a legszembetűnőbbé, ezért elemzésemben részletesen csak erre fogok kitérni. E nyomtatvány öt füzetből áll, s az első kivételével mindegyik egy-egy külön tematikus egységet, ciklust foglal magába.² Az első füzetben belül két olyan, egymással verstanilag és tematikusan is szorosan összefüggő ciklus található, melyek mindazonáltal a közbeékelte rövid prózai közléseknek³ köszönhetően egyértelműen el is különülnek. Az így létrejövő hat ciklus mindegyike tartalmaz valamilyen formájú évszámjelölést. Ez néhány esetben külön feloldást nem igénylő, egyértelmű szöveges jelzést jelent, leggyakrabban azonban csak a kronogram utal a vers keletkezési évére. Az ilyen típusú évszámjelölés meglehetősen sokféle szövegformában jelentkezhet: Kohárynál kötet- és füzetcím, vagy ezek alatt elhelyezett, rímes vagy rímtelen közlés, illetve a ciklusok végén fel-feltűnő rövid, rímtelen kolofonszerű zárlat és verscím egyaránt tartalmazhat kronogramot. A korai költemények között az akrosztichonos versek – sor- vagy strófakezdő betűiből felépülő – „címei” nem adtak módot a kronogram alkalmazására, ezért ezeknél a verseknél az évszámjelölés a cikluscímekre és a prózai közlésekre korlátozódik.

* A szerző a PPKE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskolájának hallgatója.

1 *Rozsnyai Dávid, Koháry István, Petrőczy Kata Szidónia és Kőszeghy Pál versei*, kiad. KOMLOVSZKI Tibor és S. SÁRDI Margit, Régi magyar költők tára: XVII. század 16 (Budapest: Balassi Kiadó, 2000; a továbbiakban: RMKT XVII/16).

2 Uo., 598–599.

3 Dolgozatomban prózai vagy verses közléseknek – a versektől elkülönítendő – azokat az önálló poétikai ranggal vagy egyáltalán nem, vagy csak igen kevésbé bíró, rövid, paratextuális jellegű, többnyire rímtelen, sokszor kolofonszerű jegyeket is mutató szövegeket nevezem, melyek Koháry kötetében gyakran jelennek meg kötet- és ciklushatárokon (közvetlenül a kötet- vagy cikluscím alatt vagy a ciklus – illetve ritkábban egy-egy vers – végén).

Koháry 1682 szeptemberétől 1685 őszéig volt Thököly Imre fogságában, időrendi sorrendben haladva Regéc, Munkács, Tokaj, Sárospatak és Ungvár börtönét járta meg.⁴ A kötet cím alapján a költő munkácsi raboskodása idején kezdett el verseket írni, melyek lejegyzésére – az önéletrajzi utalások szerint – nem volt lehetősége. A szakirodalomban mai napig vita tárgya, hogy a költő fogságának körülményei valójában mennyire voltak sanyarúak, de az is kérdéses, hogy börtönköltészetét alkotó verseit⁵ vajon ténylegesen börtönévei alatt szerezte-e.⁶ Ha a kritikai kiadás jegyzeteiben szereplő évszámfeloldások arra vallanak, hogy szerző vagy következtetlenségül vagy hibásan alkalmazta a kronogramokat, akkor e tényállás nyilvánvalóan gyengíti az egyéb valóságreferens közlések hihetőségét is. Ezek alapján ugyanis arra kell következtetnünk, hogy Koháry mind rabsága előtt, mind szabadulása után írt olyan verseket, melyeket azután – utólagosan – börtönkölteményei csoportjában helyezett el. S itt nem újra- vagy átírásról van szó, hanem a versek szorosan vett keletkezési idejéről. A külön ciklust alkotó istenes könyörgések java része (a hét kronogramot tartalmazó versből öt) például ezek szerint nem fogsága idején született, annak ellenére, hogy témaviláguk igen szorosan kapcsolódik a börtön élményköréhez.

Figyelembe kell azt is venni, hogy az eredeti nyomtatvány tipográfiai elemeinek kialakítása nagy gondosságról árulkodik. Az akrosztichonok címszerű kiírásai éppúgy az olvasót segítik, mint a sorok elején szereplő csillagozások, melyek a szóközök jelölésével az akrosztichonok kiolvasását könnyítik meg. A kötet végi tartalomjegyzék jelzi az önálló oldalszámozású foliók számát, az első két ciklus hosszú akrosztichonokat rejtő verscímeit pedig külön kiemelve tartalmazza.⁷ A lajstrom elején ez utóbbiakról tipográfiai is elkülönítve van feltüntetve az első akrosztichonos, ám a verssorok kezdőbetűinek összeolvasásával a szerző nevét kiadó, ezért kivételes szerepű és fontosságú darab.⁸ A tartalomjegyzékben a versek egy tömbszerű egységként való kezelése az első két ciklus szoros összetartozását mutatja. Az egyes ciklusok egyébként a különféle szöveges és tipográfiai elemeknek köszönhetően jól elkülönülnek egymástól.

A Koháry-féle kronogramok megfejtése során egyetlen betű értékének meghatározása okozhat dilemmát: az Y-é, amit a kritikai kiadásban számos esetben az I-vel azo-

4 ILLÉSY János, *Gróf Koháry István élete és munkái* (Karcag: Sződi S. Könyvnyomdája, 1885), 28; RMKT XVII/16, 594.

5 Maróthy Szilvia joggal hívja fel arra a figyelmet, hogy a régebbi szakirodalom hajlamos volt a börtönköltészet kategóriáját rávetíteni Koháry egész életművére, annak ellenére, hogy ez első kötetén kívül aligha tekinthető érvényesnek. MARÓTHY Szilvia, „Börtönben koholt versek, versekben koholt börtön: Koháry István költészetéről” in *Tév/hit: Tévedések és tévesztések a régi irodalomban*, szerk. ETLINGER Mihály, MARKÓ Anita, PÁLFY Eszter, SZATMÁRI Áron, VIRÁG Csilla és VRABÉLY Márk, FiKon 2017, 9–28 (Budapest: Reciti Kiadó, 2018), 9. Vö. VARGA Imre, „A magyar barokk költészet egy változata: Koháry István börtön-költészete”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 77, 5. sz. (1973): 501–513.

6 Vö. SZIGETI Csaba, „Appendix Balassiana”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 89, 1–2. sz. (1985): 675–687, 677–678; MARÓTHY, „Börtönben koholt...”, 9–28; RMKT XVII/16, 595, 597–598.

7 A strófák kezdőbetűiből összeálló akrosztichonos verscímek viszont külön nincsenek feltüntetve a lajstromban.

8 A paratextus jellegű szövegek számozatlan oldalakon szerepelnek, ezért ezeket a tartalomjegyzék sem mutatja.

nos értéküként kezeltek. Úgy vélem, feltehető, hogy a nyomtatvány ebben az esetben is igyekezett segíteni az olvasót, még hozzá az Y két ponttal ellátott típusának használatával. Ha ugyanis az Y-t mindig 2-vel egyenlőként kezeljük, megoldódni látszik a problémák egy része.⁹ Látni fogjuk, hogy a különös, egymással és a sugallt életrajzi utalásokkal diszharmonikus kronogramok egy részét a kritikai kiadás hibás Y-feloldása magyarázza.

A példák részletekbe menő elemzése előtt az alábbi táblázatban – a kötet belső tagolását érzékeltetve¹⁰ – gyűjtöttem egybe a keletkezési vagy kiadási évet valamilyen formában jelölő szöveges összetevőket, illetve a kritikai kiadás kronogram-feloldásait és a véleményem szerinti helyes évszámokat. Ott, ahol szükséges volt az RMKT hibás adatait kijavítani, az új évszámot kurziváltam. Ha találtam erre vonatkozó adatot, a szerzőtől származónak tekintett, noha nem autográf kéziraton (OSZK Fol. Hung. 151) tett utólagos évszámjelölő bejegyzéseket is feltüntettem (2. javító kéz).¹¹

RMKT sorszám	Incipit	Szövegszerűen jelölt évszám	Kronogram		2. javító kéz bejegyzése
			RMKT	Helyes	
Sok ohaltás közben [...] szerzet Versek... (Az ezer hét száz hVsaDlk...)		1720	1683 1718	1683 1720	
15.	Untalan sohajtva...		1682	1683	1683
29.	Az ezer hat százban... (az rabság terhe...)	1683	1681	1683	1683
Rabságban heVerVe [...] koholt Versek			1690	1684	
30.	Isten jó vóltábúl...	[16]84			1684
38.	Hamar elforgása...	[1684]			
	(oLYkor ÜDöt nYerVe...)		1711	1684	1684
Az bŰ enYhőDésére [...] szerzet Versek			1681	1684	168<5>4
	(It az kohoLt Versenek...)		1682	1684	1682
A meg gYÜkerezet rabságos bánatnak... (MeLLYeket egY ÜgYefogYot rab...) (éIleL nappaL bészárt...)			1692 1691 -	1685 1685 1685	
51.	A Proféták között...		1684	1685	

9 Erre a kötet recenziójában már Orlovsky Géza felhívta a figyelmet. ORLOVSKY Géza, „Rozsnyai Dávid, Koháry István, Petrőczy Kata Szidónia és Kőszeghy Pál versei: RMKT XVII. század, 16. kötet”, *Irodalomtörténet* 84, 3. sz. (2003): 488–492, 490.

10 A számozás nélküli, félkövérrel szedett sorok a cikluscímeket jelölik, az első (a kötet cím) kivételével. Ezek az első kettő kivételével egybeesnek a füzethatárokkal. A kronogramot tartalmazó prózai közléseket külön sorban, zárójelben tüntettem fel.

11 A költő jobb kezének súlyos sérülése miatt mással kényszerült műveit lejegyeztetni. Nem tudni, hogy a 2. javító kéz bejegyzései pontosan kihez köthetők.

RMKT sorszám	Incipit	Szövegszerző jelölt évszám	Kronogram		2. javító kéz bejegyzése
			RMKT	Helyes	
52.	<i>Hosszas rabságomnak... (az fűzfa Verseiben...)</i>		1685 1685	1685 1685	
53.	<i>Megcsendüle fülem...</i>	[1685]	1723	1720	
[Némely Istenes könyörgések]					
54.	<i>Áldgyon nyelvem téged...</i>		1694	1685	
55.	<i>Óh, édes Jésum...</i>		1683	1685	
56.	<i>Kedves, édes Jésum...</i>		1687/88	1685	
57.	<i>Szent Lélek úr Isten...</i>		1688	1685	
60.	<i>Szentséges Szent István...</i>		1692	1685	
61.	<i>Jésum szerelmében...</i>		1683	1685	
62.	<i>Istennek Angyala...</i>		1694	1685	
Keseredet rabnak [...] álma (Mellyet hevertében...)			[1]685 1694	1685 1685	
63.	<i>Boldog szűz Mária... (Erre kér tégedet...)</i>		1685 1684	1685 1685	
65.	<i>Fárad mind úntalan...</i>		1683	1685	1683
66.	<i>Henyélő munkámban... (rövid lalstroMa...) (következnek azon...)</i>		1688 1685 –	1685 1685 1685	

Az első példa esetében az ellentmondás olyan szembeűnő és érthetetlen, hogy mindekkppen az évszámfeloldás alapos ellenőrzésére kellett volna ösztönözzön. Koháry ugyanis rögtön a kötet elején megadja mind a versszerzés kezdetének, mind a kinyomtatás idejének pontos évszámát. A címbeli kronogram nem tartalmaz Y-t, a kritikai kiadás évszáma helyes: 1683, ez tehát a munkácsi fogságban szerzett versek kezdődátuma. A címlap alsó felén szerepel az alábbi szöveges évszámjelölés:

Az ezer hét száz hVszadIk esztenDőben
éLtŰneL eL foLYó s-enYésző ŰDőben.¹²

A kritikai kiadás szerint a „címet záró kétsoros vers szövegében 1720-at ír, de kronosztichonja 1718-at ad”.¹³ Ha azonban a két Y-t külön-külön kettőnek vesszük, akkor a kronogram értéke már 1720, s a szöveges és a kronogramos évszámjelölés közötti ellentmondás eltűnik.

A számozatlan oldalon szereplő, bevezető jellegű vers (RMKT 15. sz.) címe: *ŰDönk MVLására bVnk táVoztatására VerseInket kohoLLYVk*. Kronogramja a kritikai kiadás szerint 1682, az előbbi módszerrel újraszámolva (az egy darab Y-nak köszönhetően) 1683.

¹² RMKT XVII/16, 51.

¹³ Uo., 598.

E cím voltaképpen az egész ciklus címeként is felfogható;¹⁴ ennek egyes darabjai a munkácsi fogság 1683-as évi időszakában keletkezetteként vannak feltüntetve, ezt jelzi a verses és prózai cikluszáró közlés is. Az első egyértelmű szöveges évszámjelölést tartalmaz:

Az ezer hat százban, s nyolczvan harmadikban,
karácsony havában, s-hetinek folytatában.¹⁵

A második egy kronogramot magában foglaló közlés:

Az rabság terhe könnYebeDésére,
szerzet Verseknek Vége,
De nInCs az rabságnak Vége,
engeD Vr Isten LegYen annakIs Ió Vége.¹⁶

Az RMKT szerint a „kronosztichon 1681-et ad. A vers maga 1683 karácsony hetében íródott”.¹⁷ A helyes évszámot megint akkor kapjuk meg, ha kettő helyett négyet számolunk a két Y értékeként: 1683.

Ezután következik a második ciklus címe: *Rabságban heVerVe bánat MÜheLYében fáraDVa, henYéLés táVoztatására kohoLt Versek*.¹⁸ Az RMKT szerint „a füzet cím kronosztichonja 1690”.¹⁹ A füzet cím elírás, itt csupán cikluscímről beszélhetünk, a javított évszám: 1684, ami már teljes összhangban van a versek tartalmi összetevőivel, mivel az új ciklus először az újévi számvetést tematizálja (a kolofon jellegű záró strófa is az 1684-es évet említi), majd az egyházi ünnepkör mentén halad előre.

Az előzőekben láttuk, hogy az Y kisebb értékűként való hozzászámolása rendre az indokoltnál korábbi évszámokat adott ki. E tévedések oka így könnyen meghatározható volt. Az utolsó példa értéke azonban jóval túlnyúlik a helyesnek tartható évszámon. Számomra rejtély maradt ennek miéртje.²⁰ Csupán elszámolás lenne? Ám nem egyszeri esetről van szó: rögtön a ciklus végén megismétlődik. Ezt a füzet végi verses közlést – ahogyan az a nyomtatvány díszítőeleméből kitetszik – a két ciklusból álló szövegegyeség közös lezárásának kell tekintenünk. Kronogramja az RMKT szerint 1711, a helyes évszám viszont 1684.²¹

14 Uo., 605. Az OSZK Fol. Hung. 151. kéziratában a cím cikluscímeként szerepel.

15 Uo., 84.

16 Uo., 610.

17 Uo.

18 Uo., 84.

19 Uo., 610. A cím kronogramját az olvasó csak akkor tudja kiszámolni, ha az eredeti nyomtatványba tekint bele, mivel a kritikai kiadásból hiányzik a kiemelés.

20 Némely esetben mintha arról lenne szó, hogy az Y-t a V értékével egyezően (5-tel) oldották fel. Sokszor azonban így sem jön ki a kiadásban jegyzett pontos évszám.

21 Ez az évszám szerepel a kézirat végi, jóval rövidebb hasonló funkciójú közlésben is, ám a kritikai kiadás ebben az esetben is hibásan oldja azt fel 1682-vel (1684 helyett). Uo., 612.

Ha a kritikai kiadás évszámait fogadjuk el helyesnek, vagy azt kell feltételeznünk, hogy Koháry szándékosan meg akarta zavarni olvasóit, vagy azt, hogy versei tényleges keletkezési idejének feltüntetéséhez az önéletrajzi narratíva ellenére is makacsul ragaszkodott, hiszen sem az 1681-es, sem az 1690-es évszám nem illik a kötet szerzői koncepciójába. Nyilván az a lehetőség is felvetődhet, hogy a szerző vagy a nyomdász egyszerűen csak elrontotta a kronogramokat. Ennyire tendenciózus tévesztés azonban nehezen képzelhető el. Ha ugyanis végighaladunk a kötetben, további ellentmondásokba ütközünk.

A harmadik ciklus címének (a második füzet címének) az értéke valójában 1684 (RMKT: 1681), a füzet záró prózai közléséé szintén 1684 (RMKT: 1682), a negyedik ciklus címének kronogramja 1685 (RMKT: 1692). Ez alatt egy kétrészes prózai közlés szerepel, mely az eredeti nyomtatványban világosan két részre tagolódik, az első fele kurzívval van szedve és a végén – mintegy a pontot helyettesítendő – egy virágdísz áll. A kritikai kiadásban e különbség eltűnik, pedig a kronogram helyes feloldását nagymértékben megkönnyítené. A cím alatti prózai közlések évszámai: 1685 és 1685, utóbbinál azonban egy nyomdahibával kell számolnunk (egy *v*-t a nyomdász nagy valószínűséggel elmulasztott kiemelni). Az RMKT-ban viszont a három azonos évszám helyett két különböző szerepel (a fent már hivatkozott 1692, illetve az 1691-es).²²

A vizsgált füzet verscímei közül csak egyet emelek ki (a többi a táblázatban megtekinthető): ez igencsak prózai címe szerint egy harmincöt évvel korábban írt vers részlete (RMKT 53.). A cím kronogramja 1720 (RMKT: 1723), vagyis a költemény 1685-ben íródott. A vers eredeti, kéziratban maradt változatának kronogramja szintén 1685-öt ad ki (alighanem a modern kiadás felejtett el egy *v*-t kiemelni, a verset a kéziratból dolgozó Illésy még helyesen datálta 1685-re),²³ bár az RMKT szerint a kronogram értéke 1689.²⁴

A negyedik füzet verscímei közül öt tartalmaz kronogramot, a nyomtatványban csak a lajstromnál szerepel cikluscímként a *Némely Istenes könyörgések* kitétel. A fenti táblázatban látható, hogy a kritikai kiadás mindegyiknek hibásan adja meg az évszámát, így a ciklus időrendje teljesen felborul, noha valójában minden egyes versnek azonos értékű a kronogramja (1685). Két esetben lehet szó nyomdahibáról, az egyikre (RMKT 56.) az RMKT jegyzete is utal, de a következetlenség tűnő évszámozás miatt csak lehetőségként meri felvetni. A kiemelt betűk összege 1684, ha hozzáadjuk a kimaradt *i*-t, 1685-öt kapunk. A másik esetben (RMKT 61.) a számérték 1680, a kronogramhoz hozzávéve a kiemeletlenül hagyott *v*-t a betűk összege már 1685-öt ad ki. Mivel az 1685-ös évszám a lírai narratíva időrendet követő szakaszának vonalába tökéletesen illeszkedik, nagy biztonsággal állítható, hogy a vizsgált esetekben valóban a nyomdász figyelmetlensége okozta a nyomtatványbeli zavart.

Az ötödik füzet a harmadikhoz hasonló módon egymás alatt két – egymástól virágdíszrel is elválasztott – kronogramot tartalmaz, mindegyik értéke 1685-öt ad ki (itt a címben egyértelműen nyomdahiba miatt maradt kisbetűs az *m*). A *Nagy sokat he-*

²² Uo., 615.

²³ ILLÉSY, *Gróf Koháry...*, 63; RMKT XVII/16, 281.

²⁴ RMKT XVII/16, 626.

verve... vers címében két betűt (egy *l*-t és egy *m*-et)²⁵ is elmulasztott kiemelni a nyomdász, ha pótoljuk e hiányt, megint 1685-öt kapunk (RMKT: 1683), ráadásul a vers második felének is ez a helyes évszáma (az RMKT jegyzete szerint: 1688). A kötet utolsó kronogramjai a tartalomjegyzékben lelhetőek fel, ezek közül az RMKT csak az elsőt jegyzi,²⁶ a kiemelt betűk számértéke mindkét esetben 1685 (RMKT 1685). Ez a kötet záró évszáma, ami megegyezik Koháry börtönből való szabadulásának évével. Megállapítható tehát, hogy a *Sok ohaitás közben [...] szerzet versek* évszámait az 1683-as évtől 1685-ig teljesen logikus sorrendben következnek egymásra, noha néhány esetben a nyomdász tévesztése elrontotta a kronogramot.

A hibás adatok helyesbítését követően már egészen más kép bontakozik ki Koháry kronogram-használatáról, illetve kötetstruktúrájáról. Bár nyilvánvalóan nem lehetünk abban biztosak, hogy az évszámjelölések a valós keletkezési dátumokat fedik, annyi mindenképpen leszögezhető, hogy a szerző – a címlapon már megelőlegezett életrajzi narratívának megfelelően – a lineáris időrend mentén alakította ki kötete szerkezetét, mintegy ennek szálára felfűzve a tematikusan egymástól elkülönülő, ciklusokat alkotó szövegegységeket. Az évszámjelölések – párhuzamosan az egyes szöveghelyekkel – a lírai megszólaló munkácsi rabságától kezdve egészen szabadulásáig ívelően világosan jelzik az időbeli előrehaladást.

Koháry későbbi műveiben változó mértékű a kronogramok jelenléte. Az *Üdö mulatás közben szerzett versekben* (1686 után) például nem alkalmazza őket, viszont a *Sok féle keresztel elkeseredet embernek kikoholt verse* című kötetben az évszámjelöléseket (1706–1708) ismét az időrendi előrehaladás érzékeltetésére használja. Időskori, kis terjedelmű kötetének címlapján szintén szerepel két kronogram (*Elvénült embernek búsuló gondolati...*, 1721; 1721). Az alábbi táblázat mutatja, hogy a kritikai kiadás ezeknél a nyomtatványoknál is többször helytelen évszámot ad meg:

RMKT sorszám	Incipit	Szövegszerűen jelölt évszám	Kronogram	
			RMKT	Helyes
	Sok féLe kereszteL eL-kesereDet eMbernek...		1706 ²⁷	1706
73.	Árad, s-nevelkedik...	1706	1706	1706
74.	Forgó szerencsémnek...		1706	1706
75.	Keserves életem... (kéreM azért...)		1708	1708
			1711	1708

25 Uo., 620.
 26 Uo., 599. A másik: „köVetkeznek azon fÜszfaVerseK, MeLLYek az IDe aLábIrt szóknak, bötÜIre Vannak szerezVe.” *Sok ohaltás közben Inség VIseLésben éhség szenVeDésben keserVes rabságban MUnkáCs köVárában szerzet VerseK* (h. n.: 1720).
 27 A nagyobb számú helyes évszámfeloldásnak az lehet a fő oka, hogy belépve az 1700-as évek elejébe, a kronogramok egyszerűsödnek, s az Y alkalmazása visszaszorul.

ELVénÜLt eMbernek bÚsÚLó gonDoLatI...		1721 1719	1721 1721
DesCrİptİ VersVs...		1727	1727
HóL egYszer s'-hóL Maszor...		1732	1726
90.	Szent Péter vas lánczon...	1726	1726

A kéziratos művek közül a vadászatvers (RMKT 81.) címe két kronogramot is tartalmaz, az elsőnél egy *i* kiemelése elmaradt, a kronogram értéke 1685 (RMKT: 1691), a másodiké szintén ennyi (RMKT: 1685). A *Szent Jób napiainak* kezdetű vers (RMKT 92.) címe is két évszámot rejt, mindkét esetben az 1726-osat (RMKT: 1726, 1724), a másodiknál viszont csak egy kisbetűsen hagyott *i* hozzáadásával jön ki a helyes érték. Végül az átdolgozott változatok közül az RMKT 97. és 98. számú versének is a helyes évszáma 1685 (RMKT: 1696, 1691).

Úgy tűnik, hogy a zavaros évszámokat kiadó kronogramok felülvizsgálatára annak ellenére sem került sor, hogy a kéziratos variánsok mellett gyakran jelentek meg helyes évszámjelölések.²⁸ A probléma súlyát mutatja, hogy a kritikai kiadás helytelen adatai szerepelnek még a legfrissebb Koháry-szakirodalomban is.²⁹

Noha a kötet paratextusainak és az elvetett változatoknak a vizsgálata³⁰ arra enged következtetni, hogy a műben megjelenő szerzői önreflexiók mögött valóban nem mindig a valóság áll, vagyis a lírai alany közlései referencializálható és fiktív elemeket egyaránt magukba olvasztanak, a kronogramok következetes alkalmazása azt a feltevést támasztja inkább alá, hogy a börtönversek ténylegesen a rabság idején keletkeztek.³¹ Et-

28 A régi akadémiai irodalomtörténet Koháry-fejezetének évszámfeloldásai is helyesek. Vö. *A magyar irodalom története*, szer. KLANICZAY Tibor, 2. köt. (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1964), 1:202; Illésynél és Kis Lőrincnél szintén jó évszámok szerepelnek. ILLÉSY, *Gróf Koháry...*, 56–57; KIS Lőrinc, *Gróf Koháry István költészete* (Budapest: Attila-Nyomda, 1914), 17.

29 MARÓTHY, „Börtönben koholt...”, 23–26. Korábban magam is a kritikai kiadás tekintélyére alapozva beszéltem Koháry-elemzésemben 1680-as évek végi keletkezési időről. HERNÁDY Judit, „A haláltánc egy barokk változata Koháry István költészetében: Az halálnak horgával s hálójával [...] sétáló járásáról [...] szerzett versek”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 123, 3. sz. (2019): 330–342, 330.

30 *A vasban vert rabnak...* című költemény átdolgozása ellenére is az szerepel az előtte álló paratextusban, hogy „egyszer irt versemet nemis jobbitottam”. RMKT XVII/16, 133.

31 Koháry számára a versek memorizálására igen sok idő állt rendelkezésre. A rövidebb versek emlékezetbe vésését segíthették az akrosztichonok is, melyeket egyébként szinte csak szorosan vett börtönköltészetének darabjaiban alkalmazott. Az egyik cikluszáró verses közlés így szól a versszerzésről: „Ezeket gondoltam, elmémbe forgattam, / koholtam, faragtam, toldoztam s foldoztam”. Ezután azt is megemlíti, hogy verseit nótákra szerezte és magában dúdolgatta. RMKT XVII/16, 84. Ami a lejegyzést illeti, néhány sora egyértelműen arra utal, hogy már rabsága idején is volt lehetősége verseit leírni, ha nem is akadályoztatás nélkül: „az papirost szűken s-ritkán kaptam”. Uo., 133. „Hát nincs papirosom, azt mondgyák, írásom / elég vala eddig, szűnnyék firkálásom”. Uo., 210. Koháry egy helyütt arra is utal, hogy a kuruc katonák később a már rabsága idején „felírt”, vagyis írásos formában rögzített alkotásokban tettek kárt: „Rabságomban fel irt keserves igyemett, [...] Eltépték, szagatták töb fűszfa versemet.” Uo., 371. Vö. THALY Kálmán, „Adalékok Koháry István fogságának történetéhez”, *Századok* 4, 9. sz. (1870): 649–653. Újabbán Hajzer-Módlí Éva vizsgálta meg doktori disszertációjában a költő börtönveiről fennmaradt történeti forrásokat, az általa ismertetett visszaemlékezés szövege szerint a

től természetesen eltérhet a végső formába öntés ideje;³² a kéziratok és a szerzői kiadások különbségei egyértelműen utalnak a nyomtatványok előkészítése idején végbement módosításokra.³³ A szövegek utólagos javítgatása, átírása, a ciklusok megkomponálása és paratextusokkal való ellátása nyilvánvalóan Koháry költői tudatosságára vall, nem pedig a szerzői megnyilatkozások által sugall kisigényű és „spontán” szövegközlésekre.³⁴

regéci és munkácsi fogság ideje volt kifejezetten szigorúnak mondható. HAJZER-MÓDLI Éva, *Szerepek és imázsépítés: Koháry István, egy XVII. századi főúr társadalmi reprezentációs szerepe és politikai gondolkodásmódja* (Budapest: ELTE Történettudományi Doktori Iskola, 2019), hozzáférés: 2020.07.24, doi: 10.15476/ELTE.2018.092), 106. Úgy tűnik azonban, hogy a fennmaradt források alapján megnyugtató módon nem rekonstruálható a versekben megjelenő börtönnarratíva referenciális háttere: „Ha a korabeli levelezéseket vesszük alapul Koháry raboskodásának körülményeire vonatkozóan, akkor a legendárium egyes elemei valóban bizonyítást nyernek, de a legtöbbre vonatkozóan semmilyen forrással nem rendelkezünk.” Uo., 109.

32 Vö. Csanda Sándor véleményével: „Kétséges azonban, hogy ezeket a nagy terjedelmű barokk kompozíciókat is a várbörtönben szerezte-e, mert több ezer verssort aligha lehet emlékezetben tartani, s arról sincs adatunk, hogy büntetése enyhítésével papírt és tollat is kapott volna. Valószínűbbnek látszik, hogy ezeknek csupán körvonalai, zsebébb, rövidebb vázlatok keletkeztek képzeletében, s kiszabadulása után nyertek teljes, végső formát”. CSANDA Sándor, „Koháry István börtönverseinek keletkezése”, *Irodalmi Szemle* 38, 4. sz. (1986): 361–371, 367.

33 Noha az átírások és átszerkesztések tényének elismerése csak a kuruc pusztítást követő kéziratkárosodás indokolta újrafogalmazás okán történik meg. Lásd: RMKT XVII/16, 265.

34 MARÓTHY Szilvia, „Koháry István »paraszt versei«”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 121, 4. sz. (2017): 464–472.